

Parafrázis parafrázisa

Történeti elbeszélés a hivatalos jelentéstől, a tudósító éneken át a humanista narratíváig

Imitáció és parafrázis: Szövegváltozatok a magyar régiségben

Tudományos konferencia,

Pécs, 2019. május 23-25.

Kasza Péter

Az előadáshoz szükséges kutatásokat az NKFIH K-119237 azonosító számú, *Buda oppugnata – Wolfgang Lazius elfeledett történeti műve* című kutatási projektje támogatta

Anno 1556

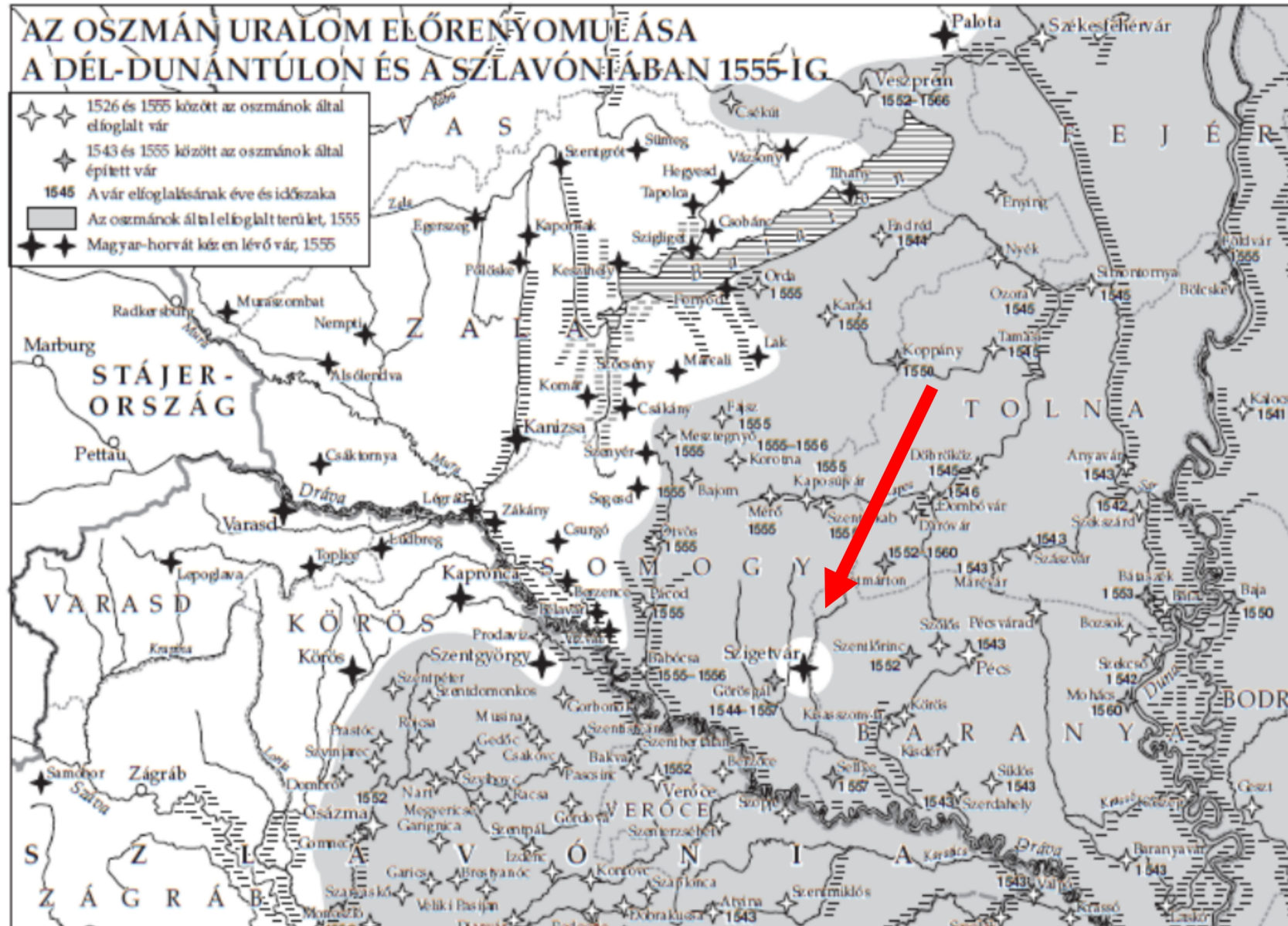
Dél-Dunántúl

- Szigetvár sikeres védelme (Horváth Márk)
- Babócsa keresztény ostroma (Nádasdy)
- Adam Gall dunántúli portyái
- Tiroli Ferdinánd őszi hadjárata

Szigetvár megvédésén ek visszhangja

- **Tőke Ferenc:** Historia obsidionis insulae Antem (Alsólintva, 1556 december)
- **Horváth Márk** jelentése (1556 augusztus) (Wittemberg, 1557)
- **Zsámboky János:** Obsid Zigeithiensis (Viennae, 1558)
- **Wolfgang Lazius:** Decades Rerum Austriacarum (V, 10.)

- TDK 2017
- Cikk megjelenés ala
- Accessus: 2019 február
- Összevetés-
elvégezve

VÉGH EMESE

„MÉLTÓK ERRE A SZIGETI VITÉZEK”

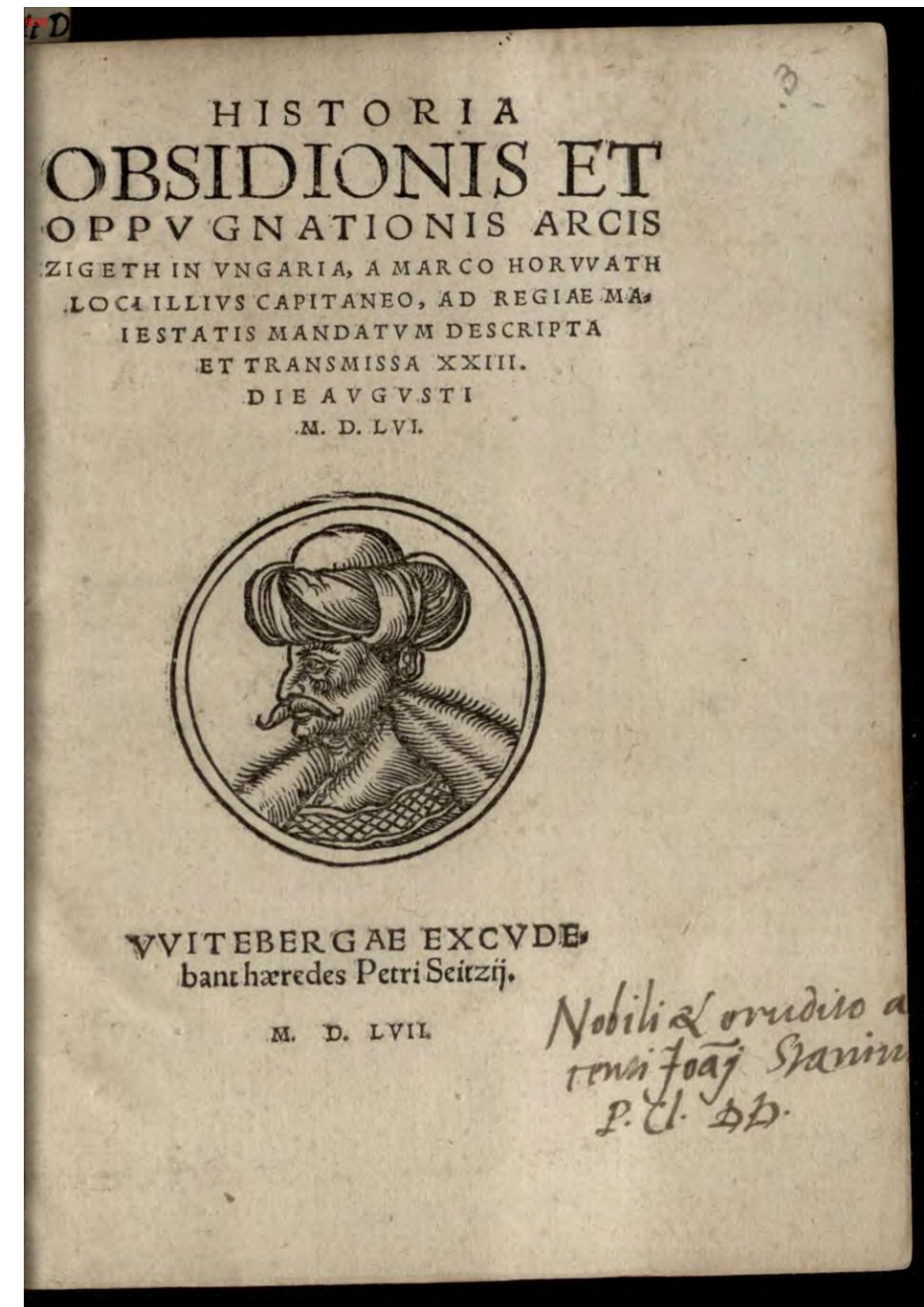
*Horváth Márk szigeti kapitány ostromjelentésének továbbélése
Tőke Ferenc versében és Johannes Sambucus elbeszélésében*

Az előző húsz évben, részben a forráskiadásnak köszönhetően, mindinkább ismerhetővé válik a XVI. század közepe dél-dunántúli várháborúinak története — írta Szakály Ferenc harminc évvel ezelőtt a Horváth Márkról szóló tanulmányának elején.¹ Az e tanulmány megjelenése óta eltelt három évtizedben sem vizsgálta azonban senki, miként élt tovább Horváth Márknak a kevéssel az 1556. évi ostrom után készített jelentése Tőke Ferencnek az ostromot megörökítő históriás énekében, és Johannes Sambucusnak (Zsámboki János) az azonos tárgyú elbeszélő kis művében.² Az alábbiakban először a várkapitány jelentéséről lesz szó, amely jelenleg két változatban is ismert, az egyik egy kézirat, a másik egy nyomtatvány. Egybevetésük után a jelentés szövegét kritikai jegyzetekkel ellátva közlöm. Ezt követően azzal foglalkozom, miként jelenik meg Horváth Márk

*Narratio obsidionis et oppugnationis
Arcis Zigethien. à Marco Horvath loci
illius Capitaneo Sacrae Regiae M^{tes}
iuxta suū mandatum descripta et
transmissa die XXIII. Augusti,
Anno M. D. LVI.*

HORVATH MARK jelentése

- Ismert kézírata: 1556. aug. 23.
Szigetvár (7 oldal)
- Kiadás: 1557 Wittenberg (9 oldal)
- Későbbi kiadása nincs.
- Lakonikus tömörségű szöveg,

Tőke Ferenc históriás éneke

Ezt éneket szerzék Alsó-Lindvába,

Tőke Ferencz, de nem
mulatságában,

Szigetiekhez való szerelmében,

Ezer ötszáz ötvenhat esztendőben.

628 sor

OSZK, Oct. Hung. 731.

Szilády 1896 (RMKT 6, Toldy
másolata alapján!)

Zsámboky: Obsidio...

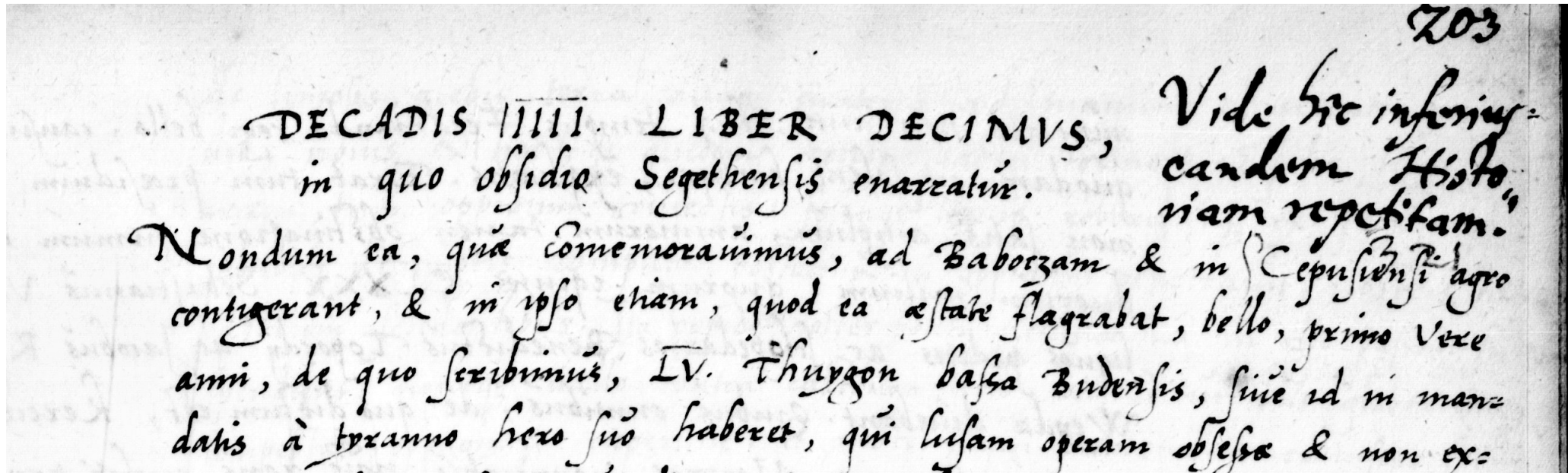
- Bécs, 1558 (7 oldal)
- Bonfini (1568, 1581, 1606, 1690)
- Schardius (1574, 1673)
- Reusner (1603, 1627, 1770)

OBSIDIO ZIGE-
thienfis An: M.D. LVI.
descripta per Ioan. Sam-
bucum Tirnauien.
Pannonium.

VIENNÆ AVSTRIÆ
excudebat Raphaël
Hofhalter.

Lazius: Decades V. Liber decimus

- Kézirat
- ÖNB cod. 7688. 203r-205v (közel hat oldal)
- 1556 után keletkezik
- *Brevis descriptio* (1557, Basel): abban Szigetvárat csak megemlíti

Parafrázisok születése

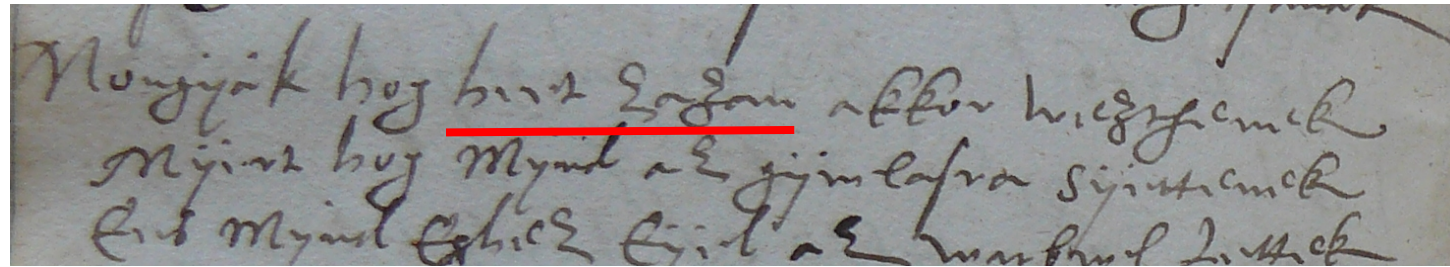
- Horváth Márk 1556. aug. 23. (latin, próza, kézirat)
- Tőke Ferenc (1556 december?) (magyar, vers, kézirat)
- Horváth Márk jelentés (Wittenberg 1557) (latin próza, nyomtatvány: a kézirat **egy ismeretlen verziója** alapján)
- Zsámboky-verzió (Bécs, 1558) (latin, próza, nyomtatvány): Horváth Márknak ajánlva (**uti regi, quod actum sit quotidie, notabatur**) HM jelentése az alap
- Lazius (latin, próza, kézirat): Zsámboky nyomán 1558 után (F-et császárnak mondja + koppányi aga halála)

Latin prózából magyar vers(fordítás?)

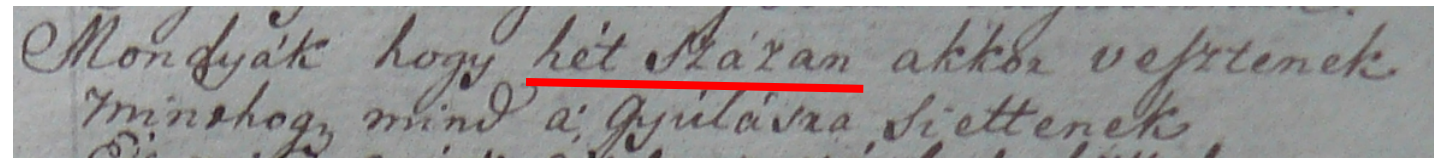
- szökevények tudósítása szerint tizenkétezer szekérre való fát halmoztak föl az árokban
- négyszer hatoltak be a városba, ahonnan négyszer verték ki őket, végül az ötödik roham után a városlakók a várba húzódtak
- A török elfoglalja a várost, sáncot és árkokat készít, hadijelvényeit kitűzi a várral szemben
- De a szigetiek sem tétováznak, hanem ezalatt egy keskeny ösvényen kicsapnak, megrohanják az ellenséget, és végül visszahódítják a várost és falait
- Tizenkétezer szekér fának mondják,/A paraszt nép, kik oda az fát hordták
- Négyszer ízben városbul elkihajták./Azután ők az várba folyamának,/Törököknek a várost pusztán hagyák
- Sok zászlókkal törökök belé szállának,/A vár előtt sáncot gyorsan rakának.
- Gyorsasággal minnyájan készülének,/ A sebesek is magok nem kémélnék,/Egy ál ajtón a várbul kiütének,/Törököket a sánctul elkiverék.

A hit hallásbul léssen. – A vers elhallásbul?

- Az ellenség odarohan, hogy megakadályozza ezt és eloltsa a tüzet. Soraikból több mint **hétszázan** estek el,
- (hostes ad prohibendum et exstinguendum accurrunt, cecidere ex ipsis plus **septingenti**)
- A gyúlásra törökök rohanának,/Hogy a meggyűlt rakás fát megoltánák, [...]
- Mondják hogy **kétszázan** akkor vesztének/Minthogy mind az gyúlásra siettenek

Mondják hogy hét száz akkor vesztének
Minthogy mind az gyúlásra siettenek
És mind elhúzó éjtel a marokul lútek

Mondják hogy két száz akkor vesztének
Minthogy mind az gyúlásra siettenek

Horváth és Tőke viszonya

- Tőke írott szövegből dolgozik
- Nemcsak adatai egyeznek meg
- Azok sorrendje is azonos.
- Ehhez (írott) sorvezető kell.
- Fordítás/átdolgozás
- De vannak többletei.
- Neveket listáz, mert a **tudósító éneknek**, főleg az írott változatnak ez feladata
- (Tinódi és Eger példája)
- Mi a többletek forrása?

- golyótól találva esett el Topordi Benedek a gyalogosok kapitánya, valamint Mohácsi Demeter tizedes tizenkét másikkal együtt

A Mohácsy Demeter egy tizedes,

- Meghala ott Tury Bálint tizedes,
- Ifjú Gáspár négy mohácsi legénnyel, Bogykay Mihály, Somody Bálinttal.
- Kápolnay Márk, Azokor Alberttal, 565
- A Modráczy Péter, Ködi Bálinttal, Fizettenek ezek mind halálokkal,
- De megnyerik az életet Krisztussal.

Fantázia vagy szóbeliség?

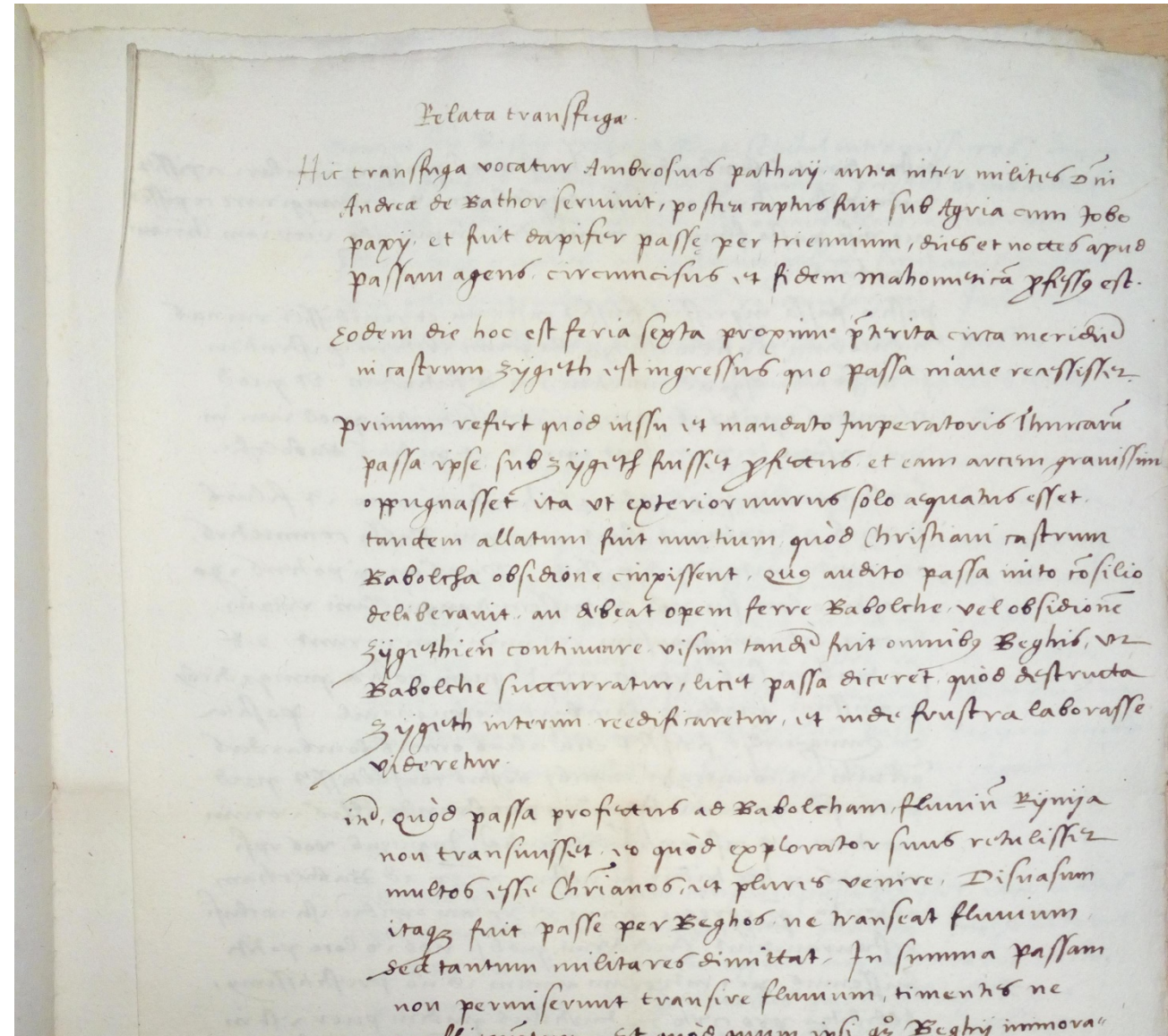
A törökök levelet irnak vala,
És a várba nyílon belövik
vala,
Kiben őket csak hitegetik
vala,
Szigetiek azt mind
elszagatták vala.

Mellékelten, eredetiben
továbbítja Nádasdynak azon
levelet, amelyet a levél írása
idején nyilaztak be Szigetre
[az ostromló táborból]; nem
tudja, hogy azt török vagy
valamely keresztény lőtte-e
be. (1556. július 18.)

•OL E 185. Nádasdy cs. lt.
Misszilisek. Horváth Márk
levelei. (Szakály)

Relata transfugae (Patay Ambrus)

- Jelenti továbbá, hogy tíz óra tájban egy szökevény („advena”) érkezett a török táborból, akit Horváth tovább küld Nádasdyhoz. Ez a pasa udvartartásához tartozott, s jelen volt azon a tanácskozáson is, amelyet az a bégekkel az ostrom folytatásáról tartott. Ezen a pasa kijelentette, hogy addig nem hajlandó elvonulni, amíg a várat be nem vette. A bégek azonban szembeszálltak vele, mivel nem akartak újabb rohamot vállalni. Erre a pasa levelet intézett a török császárhoz, amelyben panaszt emel a bégek ellen, ezt a levelet azonban provizorával visszahozatta.
- HHStA, UA 76, Konv A, f. 156r-157v

Kapcsoljuk a Ali basa sátrát

Ti bennetek ennyi idő mulatság
Sziget alatt csak héjába
fáradtság

Titeket tart mert félelmes
tunyaság

Nincs bennetek véjadalra
bátorság

•exprobrando illis eorum
inertiam et castrensium
diligentiam

És a császárnak ezt nyilván mind
megírom

Eleibe ti restségteket adom

Az tenéktek nem használ én jól
tudom

Meg csak ezt is bánjátok én jól
látom

•Advocatoque secretario
commitebat illi, ut statim omnem
illorum Beghorum negligentiam
ipsi imperatori perscriberet

Tőke, mint könyvügynök, avagy a premodern kelgyó (is) önfarkába harap?

- HM-jelentés Wittenbergben jelenik meg
- Hogy kerül oda?
- Tőke protestáns volt, talán voltak wittenbergi kapcsolatai – nincs adat
- HM felesége Porkoláb Krisztina
- Felvethető, hogy Tőke HM feleségének rokona (nagybátyja?)
- Ezért (is) jut hírekhez Szigetből
- Segít nyomdába adni HM-jelentését.

Hahóti Brigitta és Porkoláb Márton lánya (1555-1559)

Hahóti Tőke Ferenc

Köszönöm a figyelmet!

Lazius és a többiek

- Kéziratban maradt 2016-ig
- Nagy keretbe illeszti Szigetvárt: (1540-1556) DRA, V, 10.
- Forrást nem ad meg, keletkezési idejére csak belső érvek vannak
- I. Ferdinánd császár (1558)
- Magyarul nem tud, Tőkét aligha használhatta
- HM és Zsámboky lehet forrásszöveg
- Ha Zsámboky-t használta: 1558 után
- ut a **Rege**, simul et comite Palatino, Thoma Nadasdii subsidium rebus afflictis aliquoties implorare fuerint coacti (Zsámboky)
- facto prius de eventu belli tam **Caesare ipso**, quam Toma Nadastino regni palatino certiore

Előttem az utódom: Lazius és Zsámboky

- köztük elsősorban **Macedóniai György, Palágyi György, Hagymási János, Hosszúthóti János, Székely György** a vajdákkal és jónéhány gyalogoskapitánnyal együtt elesett [...] Másokkal egyetemben **Radován** is megsebesült akkor, de **a vártnál gyorsabban felépülve**, derekasan viselte magát
- tény, hogy az ellenségből **kétezernél több** veszett oda, a mieink közül alig találtak **száztizenhatot**, aki távozott az élők sorából
- tisztek közül akkor esett el **Macedóniai György, Pallady György, Hagymássy János, Hosszútóti János és Székely György**. Sebet kapott a gyalogosok parancsnoka, **Radován** is, de **a vártnál hamarabb felépülve**, a továbbiakban is serényen tette a dolgát
- Némelyek azt **írják**, hogy az **ellenségből kétezret vágta le**, míg a mieink közül alig **száztizenhat** ember esett el

A koppányi Góliát

- a koppányi szandzsákbégről meg kell jegyezni, hogy óriástermetű volt, valóságos herkulesi merészséggel, aki szívesen kockáztatta a halált is, ha valamelyes sikerre számíthatott, és tíz mástól sem ijedt meg; a hajdúk legkisebbike – mint Dávid Góliát ellen – váratlanul ráugrott, görbe kardjával a hasán keresztülszúrva az egész gyomrát szétvágta, úgyhogy kímúlt, és béle kiomlott
- A koppányi szandzsákbég hatalmas termetű, herkulesi bátorságú ember volt, akit, miközben a mieinket szorongatta, egy igen alacsony hajdú terített le, mint Dávid Góliátot: ráugrott és szablyáját a hasába dőfte
- (Ezt csak Zsámboky írja, Lazius csak tőle vehette)